

SÜTŐ ANDRÁS

AZ ÉN EGYETEMEM

A Magyar Népi Szövetség országos központja 1948 szeptemberében helyezte át Bukarestből a Falvak Népé-hez, amely akkor Kolozsvárott jelent meg Asztalos István főszerkesztésében. Közvetlen munkatársa volt Horváth István és Kós Balázs. Ifjú íróként irányították ez idő tájt a laphoz Szabó Istvánt is, kivel az idők változásai abbahagyták a népi kollégiumok szervezését. A munkatársi gárda toborzásának egyik jelszava így hangzott: csak tiszta forrásból! A másik: eljött immár a háziszöttes emberek ideje! Hamisítatlan háziszöttes paraszt-riportere volt a lapnak Gegesi László Jenő és Újlaki Márton. Ez utóbbira különösen büszke volt Asztalos. Gyémántmíves természete szerint áldozatos türelemmel csiszolgatta a kéziratait, a nyomor-romantikában fogant elbeszéléseit, amelyek azután a Falvak Népé-ben és az Utunk-ban jelentek meg.

— Barátocskám, ezt a fiút a konda mellől hoztuk el, ez az őstehetség! — lelkesedett a főszerkesztőnk, a levelezői rovatban újabb tollforgató dinnyecsöszök és pákászok után szimatolva.

A nagy múltú lapnak — 1933-ban jelent meg az első száma — viszonylag csendes korszaka volt ez. Még nem kezdődött el a kollektivizálás. Hangvételeünk családias jellegű volt. Édes bátyám, édes néném. Mikes nagynénje volt az egész paraszt-ság, akéhez meleg hangú leveleinket, vezércikkeinket írogattuk. A horizonton a későbbi nagy átalakulások gyülekeztek már, de nem sejtettük, hogy rövidesen micsoda ézzenésbe keveredünk. Szemléletünket közvetlen tapasztalatunk határozta meg: az otthonról hozott élmény s életünknek falun maradt része: szüleink, egész rokonságunk. Személy szerint is egy-egy falu voltunk; szándékaink nem az elmélet magaslatain, hanem sorsunk mélységeiben alakultak s kaptak hangot változatos műfajokban. A magam részéről urak és parasztok ősi konfliktusában vetettem meg a lábam. Igaz, hogy ezt Móricz Zsigmond megírta már. Azzal vigasztaltam magam, hogy az én adósságomat ő nem róhatta le. Hajnali győzelem című elbeszélésemet, megjelenése után, irodalmi esten való felolvasás végett — Asztalos húzta meg rövidebbre, így szövege: „Ezt így kellett volna közölni.”

Jóleső érzéssel állapítottam meg, hogy valóságos irodalmi főiskolába kerültem. Előadótanárunk Asztalos István volt, a rektor pedig Gaál Gábor a szomszédos szobában. A félig nyitott ajtón át nézegettem gyakorta, miként operálja ki egy-egy novella vakbelét, hallgattam, hogyan rekumozza Marosi Pétert, aki azután a hierarchia törvénye szerint bennünket, süldő-szerkesztőket szedegetett ráncba. „Vegye ki, fiam, a kezét a zsebéből, jön a főszerkesztő!” Egy alkalommal — Gaál Gábor lépteinek hallatára — úgy elhajította sapkáját az asztaláról, hogy két napig kereshettem. Nemcsak az asztaláról, a fejekről is repültek a sapkák, ha Gaál Gábor az Utunk-nál megjelent. Vagy az egyetemen. Vagy a kiadónál. Az úton is. A mozdulatot persze nem holmi félelem vagy szolgálékiség diktálta. Szája sarkában a gunyoros mosoly nem csupán, a rendkívüli elme örökösen ugrásra kész, párducruguayos-

ságát jelezte; a megéntő szív túláradó melegét is titkolta vele. A marxizmus fagyos szigora — amellyel például Horváth István Árad a falu című verseskötetét szétzúzta — valahogy olyanformán lakozott benne, mint templomban a fegyveres katona.

— Ezt hallgassátok meg! — robbant be közénk reggelenként Asztalos egy-egy újabb kéziratral. Maga köré gyűjtött bennünket, a takarítónőt, gépirónót is behívatta. Sokan és sokszor megírták: bűvöletesen olvasott; varázsos egyéniségének forgószelében a szürke szavak is színes röpködésbe kezdtek; az olykori jelentéktelenség is rejtett tartalmakkal kecsegtetett. Véle a figyelmünk elvek és filozófiák magasából lennebb ereszkedve az erdélyi kisember arcán pihent meg; humora az elesettség tragikumának Janus-arcát lobogta körül. A közelében jégcsapok olvadoztak bennünk. Nem a közönséges lágy szívűség vagy keresztényi részvét, hanem inkább a sajátosan asztalosi humánus melengető hatására. Ez a humánus — melyben a humor az idők átvészeléséhez nyújtott mindenkori segítséget — később, sokirányú eszmei hatásra megkeseredett benne. Egyesek javára írták; én a természetével ellentétesnek tartottam.

Mi persze csak próbaközösség voltunk. A végső szót Gaál Gábor mondta ki. Asztalos ugyanis lelkes elismerésünk köréből kilépve Gaál Gáborhoz ment át a kéziratával. Minden látszat ellenére Arany János-i kételyek örölték. Verejtékcserdulásig megküzdött a formával. Névelőkkel volt képes birookra kelni, a szükségességekkel is a tömörítés mámorában. Esménye volt: olyan legyen az írás, akár az ébenfa. Laza, likacsos formák láttán nemcsak fölháborodott: üvöltött is néha. Ez az indulat azóta nagyrészt kiveszett az irodalmunkból.

— Talán sűríteni kellene még... bizonytalanzkodott Gaál Gábor előtt is.

— Ne javítson semmit, kérném! Ez így jó, ahogy van.

Nagy szó volt ez, hiszen máskor, valamely rossz lelkiismeretű szerzőt, aki a rettegett Kritikus fejcsóválásai, cöccögései láttán buzgó fogadkozásba kezdett — Gaál elvtárs, én hazamegyek, még javítok rajta! — ilyenformán nyugtatott meg:

— Maga ezen ne javítson semmit, kérem, ez így rossz, ahogy van!

Féltük Gaál Gábor kezét. Bár ma is félfelhetők.

Nagy néha Szabédi László jött föl a Falvak Népé-hez. A szarvasíramú logika, a babitsi kultúra jött vele, s fiatalos arcán, szomorítás szemében a Sérültség. Szabédi az eszme és az eszményi közötti szakadékokban valahol mindig sebet kapott.

— Harcold ki az igazad! — biztatta Asztalos nekihevílten.

Keserűen kacagott Szabédi és elmondott egy történetet a dúsgazdag angol hajós-kereskedőről, aki hasonlóképpen elindult hajdanán az igazát kiharcolni. A városok ugyanis egyszer egyetlenegy dollár erejéig megkárosították, mire pört indított, azt elvesztette, majd újra perelt, újra vesztett, és múltak az évek, vagyona apadni kezdett, de igazának konok tudatában a harcot tovább folytatta. Öregségére végül az egydolláros pört megnyerte. Elismerték az igazát. De akkor már koldusbotra jutott.

— Ennek az embernek az angolok szobrot állítottak, mondta Szabédi diadalmasan, majd eltűnődve azt kérdezte: — Ilyen szobrot óhajtsak magamnak?

Mint minden sérültség: az övé is a magányt — nyomasztó magányát — növesztette. Bátor, kutató elme volt; a marxizmust, amely nem egy kortársát alig bőrvastagságnyira érintette — csak épp a hangoskodás erejéig —, sohasem tekintette dogmának, afféle figyelmeztető lámpásnak, amit a mesebeli vak hordozott volt, nem azért, hogy ő lásson, hanem hogy mások lássák őt és le ne verjék a lábáról. Az elemzés, a gondolat fölhajtó erejét, az eligazító világosságot találta meg Szabédi a marxizmusban. Merész föltevésével, terveivel mindig meghökkentett; néha meggyörtötnék láttam. Az írógép mellől kelt föl, önnön mélységeiből felbukkanva — mint a gyöngyhalász — villogtatta előbénk a gondolatnak valamely ritka remekét. Előtte s utána sokan írtak és vallottak a pártról. Amikor Szabédi egyik verse fölé odavéste: „Vezessen a párt”, őszinteségének, csontig nyilalló elkötelezettségének hevében a publicisztikai költészet egész kötetei hervadtak el a környezetében.

Lakásom akkortájt a szerkesztőség rideg, iboltozatos helyisége volt. Vaskályha, rozoga fotel, ócska íróasztal, szemben a faliújságom, minék — tapasztalatból inkább,

mint a kedély hatására — ezt a címet adtam: Falra hányt borsó. Száraz koszton éltem, párnaként újságg kollekciókat raktam a fejem alá, de sorsomat el nem cseréltem volna. A Falvak Népe volt az én egyetemem.

A napi forgalomban káprázatos körhintaként suhant el köröttem az a korszak, amelynek jó néhány képviselője karöltve járt a halhatatlansággal. Néha Gaál Gábor ragadott karon s hordozott meg a Szent Mihály templom körül. „Csak semmi kitalálás, tisztelt uram, a tényeket tisztelni kell. A tények kegyetlenek.” Isac Emil állított meg reggelente. Mindig elegáns volt és frissen borotvált. Férfias, markáns arcától elűtő fejhagyon kérdezte:

— András fiam, olvasta a mai cikkemet?

— Még nem olvastam, Mester.

— Föltétlen el kell olvasnia. Nagyon szép írás.

Amivel valójában nem saját teljesítményét, hanem az ügynek nemes szépségét dicsérte. Ady Endréről írt, a barátságukra emlékezett, nagy idők tanújaként a jelen, a román—magyar testvériség érdekében.

1848 tragikumával a homlokráncában Bözödi György hozogatta közlés végett a szabadságharc kiadatlan emlékiratait. Ahogy szavunkat hallgatva fülét a tenyerével megtoldotta: mintha a jövőbe hallgatózott volna. Őt, aki szinte gyerekfővel írta meg a Székely bánját, s újabb nekigyürkőzéssel levéltári okmányok tízezreit böngészte át, mindig úgy néztem, mint a házépítő embert: téglája, cserepe mind egybehordva... csak jó idő legyen a falrakáshoz. Múlt-kutató tevékenységéből — mint valami szénporos tárnából — felszínre jöve, kék hunyorgásokkal kérdezte: „Hogy virágunk?” Néha eltűnődtem: valóban hogyan is virágunk? De már sietett vissza a levéltárba, nem érdekelte a válaszom.

Nagy elszánásokkal és tudatlansággal verve, de azzal az érzéssel, hogy kisdiák-álmaim színhelyére léptem, szorgalmatosan hűledeztem a felém szálló kívánalmak előtt.

— Az iratait kérem, uram! — mordult rám Gaál Gábor. — Hogy merészelt ide jönni üres kézzel? A dolgozatára vagyok kíváncsi, nem a kifogásaira.

Kós Károly ölelt át első novellaszengém megjelenésekor; Kacsó Sándor és Balogh Edgár biztatásait melengettem erőgyűjtésként a terveimhez, s falusi népgyűléseken úgy szerettem volna beszélni, oly megnyerő közvetlenséggel, mint Kunkó Gyárfás, akinek szépszáj alakja, erős szemöldökű, konok tekintete akkortájt már kezdett eltávolodni — az emlékeink közé. Csehi Gyulát, még mielőtt kézfogásnyi közelbe kerülhettem volna hozzá, naponta megbámultam, mint valami abszurdumot. „Ez az ember tizenhét nyelven olvas, de tán beszél is” — suttogták a háta mögött, amitől aztán rohantam a szerkesztőségbe francia nyelvet tanulni. Még ennek előtte Benedek Marcell és Jékely Zoltán tömögötte a zsebemet jó tanácsokkal; két ragyogó stilizta fésülgette mondataimból a mezősegi bogáncsokat. „Utolsó, védő köntösünk a nyelv!” — röppent a jelszó naponta a Falvak Népe-nél, amely akkoriban — Asztalos és Horváth István érdeméből — iskolapéldája lehetett a gondolat világos közlésének.

— De nemcsak Sinka van ám a világon! — kopogtatta pipájával az asztalt Méliusz. — Thomas Mannt ismeri-e, fiam? Roger Martin du Gard urat ismeri-e, kérem? — A Thibault családot nyomta a kezembe. — Tessék csak kinnebb merészkedni a szürguba s a szálmakalap alól!

Nagy István Gorkijt, Csehi Gyula Ehrenburgot, Szabédi Németh Lászlót és Illyést ajánlotta figyelmembe. Ismét mások Solohovot és Călinescut, Barbusse-t és Lukács Györgyöt, Dsidát és Belinszkijt rakták a vállamra. Friss felfedezéseim súlya alatt, mohó rendszertelenségemben szó szerint is roskadoztam. Hajnalonként a talkarítónő vert föl az újságg kollekciókról. „Már megint későn feküdt le, szerkesztő úr!” A mesterek hatására egyre nehezebben ment az írás. A világirodalom nagyvásári sokadalomban a hangomat kerestem.

Bánffy Miklóssal is fölléptem egy irodalmi esten. Vegyes vitézek voltunk: novellista kondásfiúk, hercegidadékok, munkásírók, katolikusok és hivatásos forradalmárok, helyesírási gondokkal küszködők és tizenhét nyelven olvasó tudósok.

Ezt a csapatot Gaál Gábor rendkívüli taktikai érzéssel és meggyőző erővel próbálta egyetlen cél: a társadalmi haladás szolgálatába állítani.

Idill? Közelség inkább. Úgynevezett népiek és urbánusok emberközelsége — tudatosan vallott vagy csak megsejtett eszmények mindinkább erősödő vonzástörvényében; írás és társadalmi szolgálat kart karba öltése, abban a hitben, hogy a világ teremtésének vagyunk részesei. Ifjonti lelkesedéssel hittünk az írás hatalmában, amelynek erejét — minden más hatalomtól elütően — épp megosztottsága, vagyis kinek-kinek a másiktól különböző művészi szemlélete hordozza. A változatosság törvénye végezte toborzó munkáját s ültette Kós Károlyt és Gaál Gábort, Kiss Jenőt és Salamon Ernő gyászban idézett szellemét a munka közös asztalához.

Így él bennem ennek az időnek a hangulata.

Ami azután következett: védtelenül és váratlanul ért valamennyiünket.

Konok fejmozdulatával egy napon lehajolt és arcra bukva meghalt Asztalos István. Nagy csend támadt akkor a Falvak Népé-nél. A legendabeli hajós polgár példájára Szabédi László is elindult megkeresni az igazát. Lehet, hogy mentében József Attila lábnyomára bukkant...

Ezzel az én egyetemi tanulmányaim is újabb fordulatot vettek. Tanáraink a vizsgadolgozatomat nem olvashatták el. Néha elmondom magamban: nézze, Gaál elvtárs, én hazamegyek, még javítok rajta. Zsörtölődő hangja helyett csupán a tanulság szól vissza belőlem; a szobrok tanulsága.

FODOR JÓZSEF: HORDÓK